

NERIMO, KAIP PIRMAPRADĖS NUODĖMĖS, RAIŠKA ŽMOGAUS SAVIVOKOJE

Vilija Ivanovienė, Vaineta Juškienė

Klaipėdos universitetas

Anotacija

Straipsnyje analizuojama nerimo raiška žmogaus savivokoje pirmapradės nuodėmės kontekste. Į šį fenomeną žvelgiama psichologijos ir teologijos mokslų kontekste, svarstant, kaip šios dvi mokslinės kryptys galėtų pasitarnauti aiškinant žmogiškojo nerimo priežastis. Mokslinės analizės kontekste žmogus atsiskleidžia patiriantis nerimą kaip pasąmoningą būseną, kurios veikiamas jaučia nesaugumą, bejėgiškumą, dvasinę kančią, kaip gyvenimo prasmės stoką. Šis nerimas turi savo priežastį – pirmapradę nuodėmę. Tyrimo išvadose išryškėja keturios nerimo veikimo sritys: realybės nesuvokimas, tapatumo praradimas, kaltė ir gėda. Tai grasina žmogui nebūtimi, savęs praradimu, pelnyta ir nepelnyta bausme, baime būti atstumtam, izoliuotam.

Atkurti autentišką žmogiškumą galima tik dieviškojo Įsikūnijimo galia.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: nerimas, žmogaus savivoka, nuodėmė, blogis.

Abstract

The article analyses expression of anxiety in human self-perception in the context of the original sin. This phenomenon is examined from the perspective of psychological and theological sciences considering how these two scientific branches could serve in the interpretation of the causes of human anxiety. In the context of scientific analysis a person experiences anxiety as a subconscious state which causes feelings of insecurity, helplessness and spiritual distress as a lack of the meaning of life.

This anxiety has its own cause – the original sin. The conclusions of the research highlight four operational spheres of anxiety: failure to understand reality, loss of identity, guilt and shame. These issues threaten the person with non-existence, self-loss, deserved and undeserved punishment as well as fear to be estranged and isolated. Restoration of the authentic humanity is possible only by the power of the divine Incarnation.

KEY WORDS: anxiety, human self-perception, sin, evil.

Įvadas

Šiandien kaip faktą tenka priimtai tai, kad žmogaus dvasinė sveikata prasėja: jis patiria vis daugiau nerimo, kuris pasireiškia nepaaiškinamu sielvartu, depresija, prasmės ir krypties praradimu, valgyimo sutrikimais, perdėtu svai-

galų vartojimu, panikos priepuoliais, fobijomis, savižudybėmis ir kt. Pažinti šios žmogiškosios kančios apraiškas ir priežastis – ne tik šiuolaikinių psichologų, bet ir teologų uždavinys. Tik veikdamos išvien, šios dvi mokslinės kryptys galėtų padėti apaiškinti žmogiškojo nerimo priežastis. Nors pastaraisiais metais jaučiamas šių mokslų suartėjimas, kuriam nemažai įtakos turėjo krikščionybę praktikuojantys mokslininkai, visgi autorių, kurie stengtųsi integruoti psichologijos žinias į teologiją, aiškinantis dvasinių žmogaus negalavimų priežastis ir sprendimų galimybes, nėra daug. Moksliniuose straipsniuose Lietuvoje ši tema taip pat menkai nagrinėta, pasigendama integralaus požiūrio į žmogaus vertę, orumą, autentiškumą, mažai nagrinėjamos nerimo keliamos problemos. Žvelgiant teologiškai, šiam klausimui svarbi nerimo, kaip blogio, t. y. pirmapradės nuodėmės pasekmės, analizė tiek iš psichologinių, tiek iš teologinių pozicijų, vengiant mokslinio vienpusiškumo. Krikščioniškoji antropologija, remdamasi Šventojo Rašto išmintimi, žmogų pristato kaip Dievo meilės objektą, diadinį vienetą, sukurtą autentiškai bendrystei su Dievu ir aplinkiniais. Meilėje glūdi žmogiškosios prigimties branduolys, o jo orumo ir garbės esmė – būti Dievo atvaizdu ir savo veiksmais įgyvendinti dieviškąjį agapės pradą pasaulyje. Todėl kalbėti apie žmogų – tai kalbėti ne tik apie jo psichinius reiškinius: elgesį, pažinimą, suvokimą ir t. t., bet ir apie Dievą, Jo buvimą žmoguje bei kiekvienam asmeniui dovanotą vertę, laisvės didybę bei išaukštinimą.

Kalbėdami apie žmogų, negalime nuošalyje palikti blogio, tūnančio jame, kuriam simboliškai apibūdinti vartojamos *dėmės*, *nuodėmės*, *kaltės* sąvokos, kaip iškreiptos meilės įvaizdžiai. Blogio veikiamas žmogus nuolat išgyvena prieštaringas emocijas savo atžvilgiu, tai lemia ne tik jo užsidarymą savyje bet ir įvairiapuses nerimo apraiškas jo savivokoje. Gėrio ir blogio pažinimas, apie kurį prabylama krikščionių Šventraščio pirmojoje knygoje, leidžia asmeniui apibrėžti save ne Dievu, t. y. žvelgti į save ne iš Dievo santykio į mane perspektyvos, o savo paties galimybėmis, t. y. galimybe būti geram ar blogam. To pasekmė – nutolimas nuo savęs, Dievo ir kitų. Šio blogio veikiamas žmogus patiria įvairias savo skilimo pasekmes. Nepaisant įvairiapusės pažangos, nerimo būseną ir jo simptomai yra požymis, kuriuo ypatingai paženklinta modernioji kultūra. Todėl šio straipsnio tikslas – atskleisti nerimo raišką žmogaus savivokoje pirmapradės nuodėmės kontekste. Atliekant tyrimą siekiama išnagrinėti kai kuriuos nerimo atributus taikant mokslinės literatūros analizės, sintezės ir interpretavimo metodus.

1. Nerimas kaip pašąmoninga baimė

Nerimo sąvoka psichoanalizėje užima centrinę vietą ir iš esmės nėra negatyvi, nes apibrėžiama kaip atsargumas, budrumas, saugantis žmogų nuo jam gresiančios žalos. Visgi šiandien vis dažniau tenka susidurti su liguisto nerimo formomis, kurios pasireiškia panika, fobijomis, psichiniais ir psichosomatiniais negalavimais ir t. t., kurie tarsi įspėja apie galimus pavojus, bet iš tiesų trukdo su jais susidoroti (Ellis, 2006, p. 27). Anot K. Horney, primityviose kultūrose patiriamas nerimas skiriasi nuo to, kurį savo kultūroje jau laikome neurotišku. Taip yra todėl, kad įvairios baimės (racionalios ir neracionalios), kurios dažną kartą taip nesiderina su vakarietišku pertekliumi, gimdo čia pat tvyrančio pavojaus nuojautą. Nerimą kelia ne reali situacija, bet tai, kaip žmogus ją suvokia, tuo tarpu priežastys, kodėl jis nerimauja, iš esmės nėra prieinamos jo sąmoningam suvokimui (Horney, 2004, p. 42).

Tai rodo, kad nerimas yra pašąmoningas reiškinys, apie jo egzistavimą galime suprasti iš to, kokius simptomus jis formuoja žmogaus psichikoje, todėl nerimas gali tapti lemtingu žmogaus gyvenimo veiksmu. Kadangi simptomo formavimasis užkerta kelią visiškai nerimo ekspansijai pavojaus situacijoje (žr. Fhaner, 2005, p. 154), jis nerimastingam žmogui tampa ir savotišku išsigelbėjimu. K. Horney pažymi: „Mes griebiamės bet ko, kad tik išvengtume nerimo ar bent jo nejustume. Taip darome dėl daugybės priežasčių, bet dažniausiai todėl, kad stiprus nerimas yra vienas labiausiai kankinančių afektų. Pacientai, kuriems teko išgyventi stiprų nerimo priepuolį, sakosi veikiau mirtų, nei patirtų tai darsyk. Be to, kai kurie nerimo afekto elementai gali būti tam žmogui itin nepakeliami. Vienas tokių – bejėgiškumas“ (Horney, 2004, p. 42). Jai antrina P. Tilichas (1999, p. 30), kuris tvirtina, kad ir žmonės, ir gyvūnai, nerimo apimti, patiria bejėgiškumą, kuris pasireiškia krypties praradimu, neadekvačiomis reakcijomis, tikslingumo, sąmoningumo stoka. Pasak R. May'aus (2010, p. 189), nerimas (skaudžiausia forma yra vienatvė arba „palikimo nerimas“) užvaldo žmogų tiek, kad jis praranda orientaciją objektyviame pasaulyje ir kėsina sugriauti žmogaus savimonės bei pasaulio santykį, tai yra dezorientuoti auką erdvėje ir laike.

Todėl kyla klausimas, kokios pašąmonės psichinės sąlygos sukelia neišvengiamo, neįveikiamo pavojaus jausmą ir lemia bejėgiškumą jo akivaizdoje? Z. Froidas šį pavojų išvelgė instinktyviuose žmogaus impulsuose, jo sekėja K. Horney – jį užvaldžiusiuose priešiškuose impulsuose. Priešiški

impulsai – tai pasekmė tų neigiamų jausmų, minčių ir kt., kuriuos žmogus išstūmė į sąmonę: „Toks priešiško išstūmimas reiškia „apsimetimą“, kad viskas gerai ir susilaikymą nuo kovos, kai turėtume kovoti. (...) Dėl išstūmimo bauginantis priešiškas dingsta iš sąmonės arba jam neleidžiama tapti sąmoningu, o jei priešiškas išstumtas, žmogus net nenumano, kad yra priešiška nusiteikęs. (...) Atplėštas nuo individo „aš“, todėl nekontroliuojamas, jis sukasi jame kaip labai linkęs sprogti, pratrūkti, todėl ir būti iškrautas, afektas“ (Horney, 2004, p. 58–64).

Žmonės kaip įmanydami stengiasi pabėgti nuo tokios būsenos, stengdamiesi nerimą racionalizuoti, jį neigti, slopinti kvaišalais, minčių, jausmų, impulsų ir situacijų, galinčių sukelti nerimą, vengimu. Toks gyvenimas neleidžia džiaugtis ir visada skatina formuotis slopinimo reakcijas, taikyti vieną ar kitą psichinės gynybos sistemą (Horney, 2004, p. 45). Šiame straipsnyje bandysime aiškintis kai kurias šio nerimo priežastis ir gynimosi nuo jo būdus, kurie gali padėti nustatyti tikruosius žmogaus išgyvenimus ir poreikius bei atrasti problemas sprendimą, taip atkuriant autentišką žmogiškumą.

2. Nerimas, kaip negebėjimas suvokti tikrovės

Žvelgiant iš teologinės perspektyvos, šis klausimas siekia pirmąjį blogio padarinius žmogaus gyvenimui. Juk žmogiškoji prigimtis, atsiskyrusi nuo Dievo, nebetenka tvirto ontologinio egzistavimo pagrindo. Ją ištinka dvasinė nebūtis, kuri atsiskleidžia kaip apleistumas, izoliacija, vienatvė, taigi kaip atsidavimas Niekui (Ratzinger, 1996, p. 82), kuris taip išsiskverbia į žmogaus gyvenimą, kad jis ima nebesuvokti jo prasmės ir paskirties. Šią egzistencinę neurozę A. Paškus vadina nihilizmu, kurio psichologinis pobūdis pasireiškia diskreditacija visko, kas turi prasmę, iškreiptu meilės supratimu, neurotine kalte, viso, kas šventa, kilnu ir didinga, niekinimu. Taigi ilgai ir karštai prasmės ieškojusi žmogaus dvasia pavargsta nuo nebūties (žr. Paškus, 1992, p. 127).

Nihilizmas savo giliausia prasme yra žmogaus atsisakymas atsižvelgti į tikrovę bet kurioje plotmėje, ypač atliekant savo paties veiksmus (Paškus, 1992, p. 189), nes nerimo pasaulis yra pasaulis, kuriame realybės kategorijos, struktūros nieko nebereiskia (Tilich, 1999, p. 107). Žmogus, miręs dvasiškai, tikrovę įstengia apčiuopti tik empiriškai, penkiais savo pojūčiais. Dvasios srityje jis yra praradęs orientaciją ir realybės pojūtį. Į tikrovę žvelgia vienu-

siškai, dualistiškai, skirstydamas ją į matomą ir nematomą, darydamas išvadą, kad „žmogus apskritai galįs pažinti vien tai, ką kiekvienu momentu gali pamatyti pakartojamame eksperimente. Visa, ką jis patiria iš antrinių liudijimų, yra praeitis, todėl kad ir kokie būtų įrodymai, tai ne visiškai pažinu <...>. Todėl žmogus gali, nepaisydamas savo kilmės, ryžtingai žvelgti į ateitį, nes tikisi sukurti save tokį, kokio pats nori, padaryti save patį dievu“ (Ratzinger, 1991, p. 32–33). Ir kuo labiau gamtamoksliniai pažinimo metodai kategoriškai pretenduoja į vienintelius įmanomus realybės pažinimo būdus, kurie padeda pamatyti visus mūsų žmogiškojo pasaulio fenomenus, tuo labiau tai mus riboja, reiškiasi liguistais rezultatais ir visišku aklumu (Šnaider, 2007, p. 13).

Ištremtas iš tiesos tikrovės, žmogus ima kontempliuoti iškreiptą Dievo paveikslą. Šioje kontempliacijoje jis atranda jėgų ir motyvų nutraukti ryšį su Dievu bei eiti besąlygiško ir išskirtinio savęs įtvirtinimo keliu. Tačiau užuot pasijutęs esąs kaip Dievas, gal net geresnis už tikrą Dievą, žmogus jaučia, kad jį užvaldo iki šiol nepatirtas jausmas – bausis liūdesys ir nerimas, kad reikės mirti. Todėl jis užsisklendžia, įsikabina į savo gyvenimą ir bet kokia kaina nori jį išgelbėti (Rupnik, 2001, p. 225). Mintis, kad reikės atsisveikinti su gyvenimu žemėje, priverčia žmogų liguistai krūpčioti. Akylūs psichiatrai nevienareikšmiškai pastebi, kad tiek jauni, tiek seni psichoterapijos pacientai tiesiai, akis į akį susidūrę su mirties realybe, neišvengia psichologinių problemų. Todėl juos stebina tai, kad psichiatrinėje literatūroje šis reiškinys dar tik pradedamas nagrinėti (Peck, 2015 a, p. 115).

Žmogus labai skaudžiai išgyvena tiesą, kad mirtis yra jo paties dalis, todėl jis verčiau renkasi gręžtis nuo šios realybės, ignoruoti ją, visaip neigti. Čia padeda įvairios bėgimo nuo mirties strategijos: beasmenis seksas, beribis vartojimas, neveiklumas, apatija ir kt. Kol žmogus tiki savo galiomis, tol jis gali juoktis mirties akivaizdoje, tačiau, praradęs šį privalumą, turi rinktis, priimti mirtį ir jos pergalę ar pulti į neurozę, kuri visada reiškia atsisakymą gyventi ir yra puikus būdas išvengti nebūties vengiant būties, nes „atsispirti nebūčiai sumenkinant būtį yra neurotiško charakterio simptomas“ (Tilich, 1999, p. 104).

Šiandien gana dažnai žmonės kenčia dėl tam tikros psichinės-dvasinės „šizofrenijos“, kuri sukelia kančią ir skatina ieškoti kompensacijos kasdienybėje (Rupnik, 2001, p. 26). Tokius troškimus apibūdina *iluzijos* sąvoka, kurią žmogus susikuria, kad galėtų pabėgti nuo jį gąsdinančios tikrovės, kuri

glūdi jame pačiame. „Iliuzija yra visų žaizdų balzamas, įvairiausių galimybių motina. Joje išoriniai ir vidiniai pasauliai susilieja. Joje žmogus išgyvena vadinamąją patirtinę transcendenciją, nemirtingumo jausmą, kai laikas ir mirtis žmogaus sąmonėje išblėsta“ (Paškus, 1998, p. 190). Šis „dabarties“ kultas apima dvi formas: aktyviąją ir pasyviąją. Aktyvioji jo forma pasireiškia tuo, kad individas pats kuria išgyvenimus, ieško nuotykių, stengdamasis save išreikšti veiksmu. Tai gali būti ekstremalūs pomėgiai, religinės apeigos, net kriminaliniai nusikaltimai ir t. t. Veikdamas žmogus stengiasi save įprasinti arba „ką nors pajusti“, kas leidžia jam išlikti budriam (Skarderud, 2001, p. 441).

Pasyvioji „dabarties“ kulto forma – tai mėginimas kuo labiau atsiverti aplinkos dirgikliams. Čia buvimo prasmės ieškoma didinant juslinį imlumą. Šiai kategorijai priklauso ir įvairios psichologinio nujautrinimo priemonės (cheminės, psichologinės ir net filosofinės). Abi „dabarties“ kulto formos tenkina momentinius, tiesioginius kūno jausmų ir širdies poreikius (Paškus, 1998, p. 190), psichiatrų jos suprantamos kaip „sekuliarinis religingumas“, kuriantis išimtinę būseną, malonius jausmus. Tačiau jie perspėja, kad tai, ko baimė bijosi, yra pats žmogaus buvimas pasaulyje. Ši baimė yra nekontroliuojama ir iš egzistencinės baimės spėriai virsta patologija (Skarderud, 2001, p. 430).

Taigi anksčiau minėtą negebėjimą atsižvelgti į gyvenimo tikrovę galima pavadinti dvasiniu „autizmu“. Tokiu „autizmu“ sergantys žmonės, anot M. S. Pecko (2015 a, p. 211), gyvena savo pačių susikurtame pasaulyje, kuriame svarbiausias dalykas – jų pačių poreikiai. „Tai ne amžinas individo poilsis Dieve, bet jo neribotas indėlis į visatos dinamiką, suteikiantis jam drąsos pasitikti mirtį. Tokiai vilčiai Dievas beveik nebūtinus“, – teigia P. Tilichas (1999, p. 82).

3. Nerimas dėl prarasto tapatumo

Kaip žmogus šiame kontekste suvokia ir identifikuoja patį save? Žmogiškąją prigimtį galėtume apibūdinti kaip visiems žmonėms bendrą tikrovę, kurios dalininkai jie yra ir kuri juos išskiria iš kitokios prigimties būtybių. Kiekvieno individo prigimtis vidujai užtikrina jo vienalytiškumą, galimybę išlikti savimi, tapatumą, žmogiškosios egzistencijos konstantą. Pasak teologo M. I. Rupniko (2001, p. 89), tam, kad žmogus išliktų savimi, jis savąjį tapatumą turėtų grįsti savo prigimtį atitinkančia konstanta. Ši konstanta, kaip pastovi, nekintanti reikšmė ir prasmė, yra meilė. Meilė – tai pamatinis žmo-

gaus santykis visų pirma su Dievu, tada jau ir su pačiu savimi. Danų filosofas S. Kierkegaardas (1997, p. 23) nedviprasmiškai teigia: „Santykis su Pačiu ir su Dievu yra žmogaus kaip dvasios pamatinė struktūra ar steigtis. Šis santykis yra ontologinis, nes yra *a priori*, o dvasinis todėl, kad apima tai, kas amžina, begalina, laisva. Todėl nesugebėjimas sveikai išspręsti prieštaravimus, neteisingas santykis, sukelia lemtingus padarinius. Sukelia net ligą. Viena jų – neviltis.“ Šis „Pats“, pasak filosofo, nėra savavališkas, sau pakankamas, bet išvestinis santykis, nustatytas kito, todėl neviltį lemia santykis, kuriame žmogiškoji sintezė santykiauja su savimi pačia, kadangi Dievas, sukūręs žmogų santykiui su savimi, tartum paleidžia jį iš rankų.

Taigi viskas tarsi apsisverčia aukštyn kojomis: anksčiau viską suvokęs per santykį su Dievu, žmogus turi sukurti santykius su Dievu ir žmonėmis per santykį su savimi pačiu (Bonhoeffer, 1998, p. 317). Tačiau jis negali sukurti teisingo santykio su savimi, nes nebesuvokia, kas esąs. Taip žmogus nesąmoningai ima projektuoti save patį į kitus žmones ir net į Dievą, priskirdamas jiems tas savybes, kurias jis savyje atstūmė, kurių nesuvokė. Pažvelgti į savo vidų – „štai to ir nesugeba blogio apimti žmonės. Jie negali kritiškai įvertinti nei savęs, nei savo elgesio“, – teigia psichiatras S. M. Peckas (2015 b, p. 336). Vietoj to, kad pabandytų „išsiritinti iš savo akies rąstą“, jie stengiasi iš brolio akies „iškrapštyti krislelį“, todėl jiems ir netinka joks kitas apibūdinimas, kaip tik „veidmainis“ (pgl. Mt 7, 3) arba „apsimetėlis“.

Nuo pat vaikystės tikrasis „Aš“ po truputį izoliuojamas klaidingojo „Aš“ tvirtovėje, todėl žmogus pats savęs nebepažįsta, neišgyvena. Jis skundžiasi tuštuma, abejingumu, beprasmiškumu, nesaugumu ir baime. „Toks yra modernus žmogus, kuriam apsimetinėjimas – ne veiksmas, o pats buvimas. Jis mieliau gyvena kitų gyvenimus, nes gyventi savąjį jam trūksta esmės“ (Skarderud, 2001, p. 57, 90). Tačiau izoliuotasis „Aš“, nors ir nugramzdintas į pasąmonę, nepradingsta. Psichiatrų teigimu, jis kaupia energiją ir ima veikti tarsi būtų visai nepriklausomas, tarsi kitas individo asmuo. Tol, kol tas „našlaitis“ gyvena už sąmonės durų, žmogus negali būti harmoningas. Jo širdis kenčia disintegracijos (irimo) skausmą (Paškus, 2009, p. 177). Suskilusiam savo viduje žmogui kaip oro trūksta vientisumo tarp jo vidaus ir išorės, kurį jis bando kompensuoti įvairiomis patologiškomis gyvenimo imitacijomis (pvz., darboholizmu, alkoholizmu, valgymo sutrikimais ir kt.) (Skarderud, 2001, p. 376).

Vidinis ir išorinis žmogaus susiskaldymas yra begalinių kančių vieta. Vienokia ar kitokia kančia rodo, kad žmoguje kažkas yra sulaužyta, suardyta, kažkas, kas jį žeidžia. Vokiečių teologas P. Tilichas (1999, p. 41) pažymi: kai žmogus svetimas sau pačiam, net ir darbuose, kuriuos jis laiko geriausiais savo darbais, slypi nebūtis, kuri trukdo juos tobulinti. „Netekęs vienijančio ir gyvybę palaikančio branduolio, žmogus atrodo lyg būtų deformuotas. Ir todėl jo gyvenimas yra paskirties, nuo kurios jis nuolat tolsta, drama. Kai šiame kelyje jis beviltiškai stengiasi save suvienyti, vis dažniau tampa prievartos sau auka. Ieškodamas galimybių išsaugoti savo gyvenimą ir savo tapatumą labai dažnai žmogus griebiasi įvairiausių redukcionizmų, kurie jį sumažina tiek, kad jis tiki, jog jam pavyks, kaip sakoma, „valdyti situaciją“. Bet, teisybę pasakius, visi šie ribotumai ir apsiribojimai tiktai didina kentėjimus“ (Rupnik, 2001, p. 79).

Šioje situacijoje turime pripažinti, kad žmogus yra pašauktas būti Dievo pašnekovu, todėl, anot šventojo Jono Pauliaus II, „negali gyventi be meilės. Žmogus pasidaro pats sau nebesuvokiama esybe ir jo gyvenimas nebetenka prasmės“ (Jonas Paulius II, Nr. 10). Tokio žmogaus sieloje apsigyvena menkavertiškumas, kaip neteisingos nuomonės apie save susidarymas, kuris, mokslininkų teigimu, išreiškiamas ne nuolankia ir nusižeminusia laikysena, bet noru pagerinti savojo „Aš“ vaizdą, išaukštinti save kito sąskaita, t. y. žeminant kitus (Colombero, 2004, p. 61). A. Paškus (2003, p. 174) menkavertiškumą įvardija kaip vidinę žmogaus žaizdą, prie kurios jis niekam neleidžia prisiliesti, ji – psichinio skausmo priežastis, kurią pašalinti yra vienas sunkiausiai įvykdomų uždavinių.

Šio skausmo skatinamas žmogus ima tapatintis su kažkuo, kas galėtų palaikyti jo „Aš“. Psichiškai tas kažkas objektų pasaulyje paverčiamas jausmiškai svarbiu ir būtinu statyti, saugoti bei atkurti „Aš“ visumą. Vidinis poreikis pripildo tokį saviobjektą psichinio peno. Saviobjektas gali būti ne tik žmogus, bet ir idėja, tikėjimas ar judesys, kuris prisideda prie pasijautimo vientisu „Aš“, savigarbos reguliavimo (Skarderud, 2001, p. 209). „Aš“ yra valdomas visko, su kuo jis susitapatina, ir atvirkščiai: jis valdo ir kontroliuoja viską, nuo ko atsitapatina, – teigia A. Assagiolis (žr. Paškus, 2009, p. 168). Šis principas atskleidžia žmogaus laisvės ir vergystės paslaptis. Tačiau žmogus nesuvokia, kad jis nėra laisvas, nes savęs neįsisąmonina. „Savęs kaip dvasios neįsisąmoninimas yra nevirtis, kuri yra nedvasiškumas – ar ta būseną būtų visiškai apmirimas, vien vegetatyvinis gyvenimas, ar sustiprintas gyvenimas,

kurio paslaptis vis dėlto yra neviltis. Pastaruoju atveju tam nusivylusiajam yra taip kaip džiovininkui: geriausiai jis jaučiasi, save visų sveikiausiu laiko, gal ir kitiems atrodo, kad jis žydi sveikata, kaip tik tuomet, kai liga pavojingiausia“ (Kierkegaard, 1997, p. 79).

4. Nerimas dėl kaltės

Aptarę nerimą, kuris kyla žmoguje jam nesuvokiant tikrovės ir savojo tapatumo, pažvelkime į nerimo apraiškas, kurios atsiranda dėl sąmoningai nesuvoktos kaltės.

4.1. Sąžinės fenomenas, kaip žmogaus skilimo ženklas

Apsimetinėjimo ir vaidybos kultūroje, kokią šiandien turime mes, galima būtų pamanyti, kad žmogui nelabai rūpi tai, kas iš tikrųjų teisinga. Iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti, kad labiausiai, ko pasigendama mūsų visuomenėje, yra moralė ir jos normų laikymasis. Ir išties moralė yra tas „ingredientas“, saugantis visuomenę ir kultūrą nuo sugedimo ir degradacijos. Tačiau neteisingai suprantama moralė gali būti pavojinga, kartais net žalinga dėl jos polinkio užmesti žmonėms jungą, teisti ir priversti jaustis kaltais. Ji gali tapti ginklu, žmonių kontrolės priemone, leidžiančia pasijusti pranašesniais ir aukštesniais už kitus, žmogaus nevisavertiškumo panacėja, nesugebančia nei suprasti, nei užjausti kitų. Pažvelkime plačiau į semantinę *kaltumo* sąvokos prasmę, kad pamatytume, kaip sąmoningas kaltės jausmas praktiškai veikia žmogaus gyvenimą ir jo elgseną.

Šventasis Paulius Laiške romiečiams nedviprasmiškai teigia, kad visi žmonės „nusidėjo ir stokoja Dievo garbės“ (Rom 3, 23). Taigi visi yra kalti, nes „visatos tvarkai priklauso ir teisingumo tvarka, reikalaujanti, kad nusidėjėliai būtų nubausti (...). Šiuo atveju žmonės padarė blogį, kuris gali būti įvardijamas kaip kaltė“ (Ramonas, 2016, p. 81). Pasak P. Rikioro, kaltumas „rodo, kad sąmonę slegia nepakeliama našta, taip pat, kad sąžinės graužimas yra vidinė graužatis, visiškai uždaras kaltės gromuliavimas. Naštos ir graužaties metaforos rodo pakenkimą egzistencijos plotmėje. Tačiau reikšmingiausia yra su teismo ciklu susijusi kaltumo simbolika <...>. Metaforiškai perkeltas į vidinį forumą, teismas tampa tuo, ką mes vadiname „moraline sąmone“. Tad kaltumas tampa būdu stoti prieš savotišką nematomą teisumą,

kuris pasveria kaltę, paskelbia nuosprendį ir paskiria bausmę. Visiškai interiorizuota moralinė sąmonė yra žvilgsnis, kuris seka, teisia ir pasmerkia“ (Rikioras, 1989, p. 285).

Kaltumas, anot P. Rikioro, kitaip nei nuodėmė, kuri yra kolektyvinė tikrovė, yra linkęs individualizuotis. Matome, kad suskilęs savyje žmogus turi kažką, kas tarsi iš šono jį stebi ir teisia. Šį žmogiškąjį fenomeną mes linkę vadinti sąžine, kuri yra jo susvetimėjimo pačiam sau ženklas. Ji – tai „nupuolusio gyvenimo aidas, kuri trokšta išlikti vieninga su pačia savimi. Tai pasireiškia tuo, jog sąžinės kvietimas turi išskirtinai draudžiantį charakterį: „tau negalima... tu neturėjai taip pasielgti...“ (Bonhoeffer, 1998, p. 318). Sąžinei gyvenimas skyla į du poliūs – leidžiamą ir draudžiamą, tačiau ji negeba pastebėti, kad net ir leidžiamuose dalykuose, kurie jai asocijuojasi su gėriu, žmogus visgi išlieka atskirtas nuo Dievo. Todėl sąžinė neaprėpia gyvenimo pilnatvės, o tik reaguoja į gerus ir blogus poelgius. Ji nėra gyvenimo davėja, o tik teisėja, kuri „su-žino“ viską, ką mes darome ir kas esame, pateikia neigiamą nuosprendį, mūsų išgyvenamą kaip kaltę“ (Tilich, 1999, p. 41). Šios kaltės pasekmė (dažniau ji būna nesąmoninga) nebūtinai bus atgaila ar moralus elgesys, bet, kas dažniausiai ir pasitaiko, – savęs atstūmimas, neviltilis, bejėgiškumas, savęs baudimas. Šie jausmai – tai šiandienės kaltės kultūros ženklai. Kaltės, kuri gyva Vakarų šalyse ir siejama su žmogišku apsukrumu, verslumu. Šis apsukrumas – tai kaltės slegiamo žmogus poreikis tai, kas blogai, perdaryti, kad būtų gerai, arba nubausti save nesibaigiančiu darbu (Skaraderud, 2001, p. 144). Šioje vietoje mes ir vėl susiduriame su sąmoningu žmogiškuoju menkavertiškumo jausmu ir noru perkurti savąjį „Aš“ vaizdą.

4.2. Skrupulinga sąmonė

Kaltę išgyvenantis asmuo savo sąžinės ir moralumo kategorijomis ima vertinti ir teisti kitus bei patį Dievą. Aukščiausiasis jam tampa tuo, kuris apsirėškia jo gyvenime tam, kad pasmerktų, uždraustų, nuteistų, įsakytų ar pamokytų. Toks supratimas, jei jis ugdomas nuo pat vaikystės ir yra pastiprinamas suaugus, tampa patologiniais asmenybės sutrikimais. Tokie žmonės būna užsispyrę, nerimaujantys, baimingi, nepasitikintys nei savimi, nei kitais, nei pačiu Dievu, jie be galo siekia šventumo, tačiau nežino, kad jų sąžinė – tai jų emocinė liga, kuri blokuoja dvasinę pažangą. Skrupulingas asmuo „įveda“ save į neišpajiniamą įsakymų labirintą, nesiliauja sau taikyti vis naujų įsakymų. Taigi pats įstatymas susmulkinamas į daugybę įsakymų,

taisyklių, potvarkių, paverčiant kasdienį gyvenimą tarsi į kokį obsesyvų ritualą (Paškus, 2009, p. 92). Tokiems žmonėms atrodo, kad beveik viskas, ką jie daro, turi nuodėmingą atspalvį. Jie, regis, permirkę kaltėje, kuri lemia paranoją, pasireiškiančią įtarinėjimais ir nerimu.

Skrupulinga sąmonė – subtili ir jautri, ji trokšta vis labiau tobulėti. Skrupulas rodo, kad ji tampa savaip patologiška, pareiga tampa išskaičiuojama ir kaupiama, tačiau skrupulingasis niekada nebaigia vykdyti visų priesakų, netgi nė vieno iš jų. Kartu iškreipiami pati *paklusnumo* sąvoka: paklusnumas priesakui dėl to, kad jis prisakytas, tampa svarbesnis už artimo ir paties Dievo meilę. Tai legalizmas, su kuriuo žmogus patenka į kaltumo pragarą, kurį aprašė apaštalas Paulius: pats Įstatymas tampa blogio šaltiniu. Leisdamas pažinti blogį jis pažadina geismą pažeisti jį, sukelia begalinę pasmerkimo ir bausmės kaitą, kol galiausiai nuveda į mirtį (pgl. Rom 7). Taip Įstatymas ir nuodėmė gali be paliovos kurti vienas kitą ydingame rate, kuris tampa pražūtingas (Rikioras, 1989, p. 286).

Šiame kontekste tektų pripažinti, kad krikščioniškosios kultūros fundamentalusis jausmas yra kaltė, o ją vienija gėda (Skarderud, 2001, p. 461). Tokį krikščionybės redukavimą daugelis laiko palankiomis ateizmo gyvavimo sąlygomis. Anot M. I. Rupniko (2001, p. 157, 162), neįmanoma pamatyti žmonių, kurie visomis išgalėmis stengtųsi vykdyti įstatymus ir kartu būtų giedro veido, spinduliuotų, nes prisiimta gyvensena prieštarauja racionaliai mąstysenai. Egzistencinė baimė trukdo žmogui išskaistinti protą ir veikti santykių bei pagarbos intelektui. Nuodėmė nukaldina įsitikinimą, kad Dievas žmogui nelinki nieko gera: tai – įsitikinimas, kad gėris, kurį žmogus įsivaizduoja, neturi nieko bendra su gėriu, kurio jam nori Dievas. Būtent todėl protas stengiasi iškelti žmogų virš Dievo, kurį padaro tam tikru proto tyrinėjimo objektu. Būtent taip pasinaudojama Dievu, kad būtų įteisinti žmogaus norai. Jo nepripažįstant, kad Jis neskatintų keisti pasirinkto gyvenimo būdo.

4.3. Fariziejiškumas, kaip blogio gėryje pavyzdys

Pasirinktą gyvenimo būdą galima pakeisti tik pakeitus savo esmę, supratęs, kas esi, ir kur yra žmogiškumo pagrindas. Jėzaus laikų fariziejai net nesistengė to daryti, nors buvo labai religingi ir šventi žmonės – tautos pavyzdys ir pasididžiavimas, pasiekę neregėtų etinių, moralinių, dvasinio gyvenimo aukštumų tiek savo asmeniniame gyvenime, tiek garbindami Dievą. Tačiau Jėzus be skrupulų parodo farizejaus bedieviškumą, nuodėmingumą, kai iš-

kyla fariziejaus... gerume. Jis parodo jo veidmainystę, nes gerį fariziejus daro tam, kad įveiktų vidinę atskirtį ir skilimą (Mt 23, 3). Fariziejus gali pažinti tik savo dorybes ir trūkumus, bet ne savo esmę, kuri lemia jo nuopuolį. Tad teisingas Jėzaus ir fariziejų susitikimų supratimas ypač svarbus siekiant suprasti Evangelijos esmę (Bonhoeffer, 2013, p. 328, 321).

Fariziejams ritualai, apsiplovimai, maldos, tradicija, Įstatymas buvo ypatingi dalykai, turėję priartinti juos ir visą tautą prie Dievo šventumo. „Daugeliui gali pasirodyti keistas toks aklas atsidavimas raidei ir formai“, – sako stačiatikių kunigas A. Menis. – „Visgi reikia skaitytis su tuo, kad tikėjimas ritualais – užsispyrusi negalia, išisaknijusi į žmogiškosios psichikos gelmes. Todėl istorijoje virė tokios didelės aistros dėl ritualų ir pralieta tiek daug kraujo dėl ceremonijų. Ši liga, panaši į įkyriąją neurozę, neretai pavergdavo ir krikščionis (...). Žmonės, už kurių stovi šimtametė tradicija, neretai pasižymi ypatingu išdidumu. Todėl net į Joną Krikštytoją, nors jis buvo asketas, fariziejai žvelgė kaip į apsišaukėlį, tuo labiau akiplėšiškas jiems pasirodė Nazarietis“ (Men, 2014, p. 142–143).

Tačiau nepaisant fariziejų teismo „pagal raidę“, jų gyvenimas yra labiau nualintas nevilties dėl nuodėmės. Jų savivertė pagrįsta moraliniais ir dvasiniais pasiekimais, tarsi santrauka, kurią turi pateikti Dievui ir pasauliui. Bet giliai širdyje jie žino, kad nesugeba tobulai įgyvendinti pačių susikurtų reikalavimų. Iš to kylantis vidinis nerimas, nesaugumas ir irzlumas dažnai būna kur kas didesni, nei nereliginų žmonių išgyvenami jausmai. Jų nesaugumas pasireiškia išdidumu, atkakliu gynybišku savojo teismo įtvirtinimu ir gynybiška kitų žmonių kritika. Jie iš prigimties nekenčia kitų kultūrinių stilių ir rasių, taip siekdami įtvirtinti savo pačių saugumą ir išlieti užgniauztą pyktį (Keller, 2014, p. 187). Farizejiškos nuostatos, ryškios ir šiais laikais, ne tik pažeidžia žmogaus sielą, bet ir sukelia socialinę nesantaiką.

Kadangi fariziejus visą savo gyvenimą paskiria tam, kad atskirtų gera nuo blogo, jis tampa ne tik savo, bet ir kitų teisėju. Teisiantysis Įstatymą (jeigu jis nereliginas, tai savo sąžinę) priima kaip tam tikrą matą, kurį jis panaudoja prieš kitus, o save jis supranta kaip atsakingą už Įstatymo (arba teisingumo) vykdymą. Taip jis pakyla virš Įstatymo ir eliminuoja iš Dievo Įstatymo jo jėgą. Tapdamas savo brolio teisėju, galų gale ir paties Įstatymo teisėju, jis negeba jo vykdyti, kaip besistengtų tai padaryti (Jok 4, 11). Įstatymo klausimas, kuris tuoj pat netampa aktyviu jo vykdymu, virsta kitų smerkimu ir teisimu. Tarp fariziejaus žodžių ir veikslių nuolat iškyla didžiulis prieštara-

vimas: „Jie kalba, bet nedaro“ (Mt 23, 3). Tai nereiškia, kad fariziejus negeba daryti gerų darbų – atvirkščiai, tačiau jo darbai kyla ne iš tiesos, nes poelgis, siekiant užgniaužti kaltės jausmą žmoguje, negali pasiekti savo tikslo, jis tik didina skilimą. Taip gėrio darymas virsta blogiu. Kitų smerkimas ydingas ne todėl, kad motyvai yra „nešvarūs“, bet todėl, kad jis pats savaime yra puolusio žmogaus esmė (pažinęs gera ir bloga žmogus negali nesmerkti kitų) (Bonhoeffer, 1998, p. 327–340).

Žvelgdami į šių dienų fariziejus, galime pamatyti postmodernistinius mąstytojus, kurie mano, kad savasis „Aš“ formuojamas ir stiprinamas atmetant kitus, tuos, kurie neturi tokių vertybių ar savybių, kuriomis jie grindžia savo reikšmingumą (Keller, 2014, p. 190). Vertinimo matas vėlgi yra pats žmogus. Tačiau M. Foucault ir kiti filosofai mūsų laikais įrodė, kad susiformuoti tapatybės jausmą, kuris neskatintų jaustis išskirtiniu, yra kur kas sunkiau, nei manome. Žmonių širdyse siaučia tikras kultūrinis karas: jos draskomos įvairių juos valdančių geismų, kurie skatina jaustis pranašesniais ir išskirtinesniais už tuos, kurie to neišgyvena, bet nejaučia pasitenkinimo net tada, kai gauna, ko troškę (žr. Keller, 2014, p. 178). Tačiau, jei net ir pats kitų teisimas būtų žmogaus motyvas sunaikinti blogį, jo tikrai neturėtų būti ieškoma kituose, nes tai tėra bandymas save pateisinti. Taip siekiama išvengti bausmės už savo nuodėmes. Tai išduoda žmoguje slypinčio „gėrio“ blogį (Bonhoeffer, 2013, p. 180).

Todėl P. Rikioras (1989, p. 294) turi drąsos teigti, kad savas teisingumas yra blogesnis net už neteisingumą, nes fariziejus meluoja ne tiek norėdamas apgauti kitus, kiek save. Išorinė jo gyvenimo pusė – tarsi veidrodis, kuriame jis mato teisingą savo paties atvaizdą. Apgaudinėti nereikėtų, jei jis nejaustų, kas yra gera, o kas bloga. Nors jis ir laiko save tobulu, nesąmoningai nutuokia apie jame tūnantį blogį. Tokio žmogaus ypatumas – ne tai, kad jis nesuvokia savo nuodėmingumo, bet tai, kad negali pakęsti kaltės jausmo (Peck, 2015 b, p. 97). Todėl ir blogu tampama tada, kai bandoma nuo savęs pasislėpti, blogis atsiranda ne dėl to, kad nejaučiama kaltės, bet kai mėginama kaltės jausmo nusikratyti.

Čia akivaizdžiai pasitvirtina šv. Augustino mintis, kad blogis yra būties (arba gėrio) nebuvimas arba trūkumas. Blogis, pasak Tomo Akviniečio, egzistuoja kaip būties žaizda arba jos luošumas; blogis realiai egzistuoja tiek, kiek daiktas neturi tiek būties ir tobulumo, kiek turėtų turėti. Todėl blogis egzistuoja gėryje, veikia per gėrį, kurį jis žeidžia, nes, kaip nebūtis, neturi

savo priežastingumo. Jis parazituoja per defektyvų ir neteisingai nukreiptą gėrį ir šio veikimas yra tiek pat ydingas. Tad ir kaltė, kaip blogis, pažeidžia žmogaus valią bei protą, padarydama patį žmogų blogą bei pažeisdama jo būties pagrindą, ir yra didesnis blogis nei kančia ar „bausmės skausmas“. Todėl geriau būti nubaustam, negu kaltam, – apmąstydamas Tomą Akvinietį teigia prancūzų filosofas Ž. Maritenas (1989, p. 356–357).

5. Gėda ir jos išraiškos modernios kultūros terpėje

Apmąstydami žmogaus negebėjimą suvokti tikrovės, jo tapatumo praradimą ir žlugdantį kaltės jausmą, matome, kad Dievo paveikslas žmoguje, kuris prarado santykį su Aukščiausiuoju, gali tapti kančios vieta, kur nuolat patiriamas pražūtingas troškimas tapti dievu. Išvengti šios kančios – nuolatinis žmogaus siekis, kuriam puikiai pasitarnauja tokios ryškios šių dienų žmogaus savybės kaip perfekcionizmas ir narciziškumas – neįsisąmoninti griaua ir žaloja, o neretai ir visai sunaikina žmogaus orumą. Jeigu legalizmą ir fariziejįškumą priskirtume sąmoningai nesuvoktos kaltės išraiškoms, tai perfekcionizmas ir narcizizmas yra gėdos požymiai. Iš kur kyla šie neretai mūsų visuomenėje aukštinami patologiški reiškiniai, kurie ima vis labiau ryškėti tarp jaunimo, o esamą kultūrą ženklinti narcisizmo ženklų?

5.1. Gėdos ir kaltės perskyra

Kad atsakytume į šį klausimą, visų pirma turėtume nustatyti ribą tarp kaltės ir gėdos. Tai padaryti dažną kartą nėra paprasta, nes gėdą jaučiantis žmogus greičiausiai jaus ir kaltę, o tą, kuris jaučiasi kaltas, persmelks ir gėda. Tačiau psichologiškai kaltės jausmas labiau siejamas su apibrėžiamu žmogaus veiksmu (arba veiksmu, apie kurį mąstoma). Tuo tarpu gėda krypta į viso žmogaus demaskavimą. Kaltę žmogus gali išpirkti, o gėdos – ne, nes gėda – tai žmogaus esatis, kuri nenori rodytis kitiems ir reikalauja ne išpirkimo, o tapimo kažkuo kitu (Skarderud, 2001, p. 144).

Gėda yra giliai įsismelkiantis ir labai skausmingas jausmas, apimantis patį žmogaus „Aš“, jo tapatybę. Anot psichologų, gėdos pagrindas – tikėjimas, kad žmogus nėra vertas meilės, jis yra niekingas ir menkas, t. y. blogas. Jausti gėdą yra daug sunkiau nei kaltę, tai daug kartų nuodingesnis ir naikinantis jausmas, nes gėdytis savęs paties – tai versti trauktis į kampa,

sumažėti, išnykti iš kitų žmonių akiračio, būti tamsioje oloje, kaip ir priklauso atgrasioms, blogoms, menkoms būtybėms (Putelytė, 2016). Gėda yra universalus jausmas, nes tai viena primityviausių žmonių patiriamų emocijų. Amerikiečių psichologė B. Brown, daugelį metų tirianti gėdą ir jos padariusius žmogiškiesiems santykiams ir kultūrai, teigia, kad gėda – tai socialinio atstūmimo jausmas arba patirtis tikint, kad asmuo turi trūkumą ir dėl to nėra vertas meilės ir bendrystės. Šis skausmas yra toks stiprus, kad mokslininkų prilyginamas realiai patiriamam fiziniam skausmui (Brown, 2014 b, p. 56).

Jei kaltė veržiasi būti nubausta ir pats žmogus nesąmoningai veržiasi išpildyti šį nuosprendį, tai gėda žmogų paralyžiuoja. Ji naikina tą žmogaus dalį, kuri tiki, kad jis gali pasikeisti į gera (Brown, 2014 b, p. 59). Apimtas gėdos, asmuo priverstas gręžtis vidun, jį ima kankinti nauja savimonės problemos forma: „Net jei žinau, kas esu, aš esu nesvarbus“; „Nepajėgiu daryti įtakos kitiems“. Kitas tokio sąmoninio mąstymo etapas, anot R. May'aus (2010, p. 13), – apatija. O paskui – smurtas, nes joks žmogus negali amžinai pakęsti stingdančios savo bejėgiškumo patirties. Todėl tiek vaikai, tiek suaugusieji stengiasi gėdą išstumti į giliausius sąmonės klodus. Jei gėdą pavyksta paversti nesąmoninga, ji tampa galinga nematoma vidine jėga, kuri ir valdo asmens elgesį (Putelytė, 2016).

5.2. Teologinė gėdos samprata

Reiškinio, kurį šiandien psichologijos mokslas apibrėžia kaip gėdą, ištaikas galime atrasti senosios biblinės tradicijos pasakojimuose. Remiantis Biblija, pažinę gera ir bloga, pirmieji žmonės suprato, kad yra nuogi (Pr 3, 7). Gero ir blogo pažinimas, atvėręs jiems akis, visų pirma nukreipė jų žvilgsnį į save, dėl ko jiems pasidarė gėda ir jie susirišo sau prijuostes, kurios juos pridengė. Žmogus neteko tos apsaugos ir priedangos, kuriais iki šiolei jam buvo Dievas ir kiti žmonės. Gėda, anot vokiečių teologo D. Bonhoefferio (1998, p. 314), – tai „nesunaikinamas prisiminimas apie žmogaus atsiskyrimą nuo savo Šaltinio; ji – tai šios atskirties skausmas ir bejėgiškas noras susigrąžinti viską taip, kaip buvo“. Žmogus gėdijasi, nes jis prarado tai, kas priklausė jo pradinei esmei, visumai. Jis gėdijasi savo nuogumo, nes nebejaučia vienybės su Dievu ir žmonėmis. Gėda yra išvysti savo artimą „nuoga“ ir kartu pajusti abipusį susvetimėjimą, žodžiais nenusakomą bedugnę, skiriančią juos vieną nuo kito. „Adomas ir Ieva pasidaro prijuostes, šitaip mėgindami išvengti žmogiškų santykių visumos, nuogumo, kuriame jie vienas kitą išvydo. Jie

neatsigręžė vienas į kitą su meile, bet su kaltinimais. Galbūt jie geidė vienas kito fiziškai, bet fizinis artumas negalėjo ir iki šiol negali panaikinti susvetimėjimo ir gėdos“, – teigia Ė. Frommas (2005, p. 169).

Bibliniame Jahvisto pasakojime matome, kad žmogus tiesia ranką skinti vaisių, nes patiki, kad taps kaip Dievas. Deja, jis suvokia esąs tiktai kūrinys, labai pažeidžiama būtybė. Žodis *nuogas* reiškia silpnumą, sužeidžiamumą, mirtingumą, tai – nuodėmės grėsmės patirtis. „Nuodėmė prasideda nuo Dievo paveikslo iškreipimo ir be perstojo palaiko mirties baimę. Neturėdamas ryšio su Dievu žmogus tikisi, jog jo gyvenimą gali užtikrinti medžiaga, kuri, beje, negali duoti gyvybės. Septuaginta kalba, kad žmogus slapstosi už krūmokšnio. Tai išties konkretus paveikslas, kaip žmogus čiumpa visa, net tai, kas trapu ir laikina, tikėdamasis gauti jėgų ir užsitikrinti globą. Žmogus pradeda gyventi amžino nerimo gyvenimą, jis – gyva žaizda, iš kurios teka gyvybės syvai. Tai verčia jį dar daugiau užsisklęsti savo baimėje, nevaisingume ir saugoti likusius syvus, kvailai tikintis, jog nors jis, kaip šakelė, atsiskyrė nuo kamieno, rudenį vis tiek galės duoti vynuogių derlių“ (Rupnik, 2001, p. 219–220).

Gėda suponuoja mintį, kad žmogus kažko nebeturi, todėl, siekdama įveikti atskirtį, ji visada ieško priedangos. „Bet priedanga tuo pačiu metu patvirtina įvykusių atskirtį ir todėl negali ištaisyti jo padarytos žalos. Tačiau priedangos būtinos, nes jos pažadina gėdą, o tuo pačiu ir prisiminimus apie įvykusį atsiskyrimą nuo Šaltinio. O taip pat jos būtinos tam, kad žmogus, būdamas atskirtas, turi pakelti patį save ir gyventi užsidaręs. Kitu atveju jis save išduotų“ (Bonhoeffer, 1998, p. 315). „Kiekvienas gilus protas reikalauja kaukės“, – teigė F. Nyčė (1991, p. 236), šia prasme galėtume su juo sutikti, nes po kiekviena kauke gyvena skaudus prarastojo gyvenimo ilgesys, kuris nenori būti atskleistas kitiems.

Taip žmogus egzistuoja tarp uždarumo ir atvirumo, tarp vienatvės ir bendravimo. Beje, būtent vienatvėje (t. y. priimdamas savo atskirtį) jis gali išgyventi bendrumą su kitais stipriau, nei bendraudamas su žmonėmis. Net artimiausia bendrystė negali sugriauti atskirtojo paslapties. Todėl gali atrodyti gėdinga kalbėti apie esamus santykius ir kartu atsiverti sau pačiam, t. y. būti atskleistam. Žodžių nepakenčia ir giliausias džiaugsmas kartu su giliausiu skausmu. Gėda saugo ir nuo santykio su Dievu demonstravimo. Galiausiai žmogus bėga nuo savęs paties, atsisakydamas matyti save ir tai, kas jame vyksta. Taip po gėdos slaptumo ženklų slypi viskas, kas išplaukia iš žmo-

giško siekio vėl atrasti prarastąją vienybę. D. Bonhoefferio (1998, p. 317) nuomone, tiek užgimstant naujai gyvybei, tiek naujam meno kūrinui, tiek moksliniam atradimui, džiūgavimas gali prasiveržti pro gėdos paslaptį, tačiau jis visada saugo savyje savo kilmės paslaptį. Štai tokia gėdos dialektika, jos noras atsiverti, kartu užsiverti, tik patvirtina sudėtingą gėdos pobūdį. Išsilaisvinti iš šio pragaro, anot Ė. Fromo, įmanoma tik išsilaisvinus iš savo egocentrizmo kalėjimo. Kadangi gėda yra atskirtumas, ji nėra nepaklusimo aktas, todėl šios nuodėmės nereikia atleisti, bet gydyti (Fromm, 2005, p. 170).

5.3. Narcisizmas kaip neįsisąmoninta gėda

Kaip minėjome, gėdą reikia kažkuo pridengti. Psichologai tokias priedangas vadina gynybiniais elementais, vienas kurių yra vadinamoji narciziškoji gynyba, kas iš tikrųjų yra bandymas gėdą nuvyti didingumu, tvirtinant, kad esi nepriklausomas ir nepažeidžiamas (Skarderud, 2001, p. 137). Pastaraisiais metais psichiatrai vis daugiau dėmesio skiria narciziškumo tyrimams, tačiau žinios apie šį reiškinį vis dar labai menkos (Peck, 2015 b, p. 99–157). Žodis *narcizas* į Vakarų kultūrą, vėliau – ir psichologijos mokslą „atkeliavo“ iš graikų mito. Remiantis juo, Vakarų kultūroje sukurta begalės dailės, lyrikos, dramos kūrinų. Daugelis jų atskleidžia narciziškąjį tragizmą – susižavėjusį savimi jaunuolį, kuris pats save praranda. Jis suvokia save ne santykiyje su kitais, bet iš savo paties atspindžio. Mitas mums atskleidžia, kokioje kančioje gyvena žmogus, kuris neturi tvirto pagrindo, negali aiškiai mąstyti ir giliai jausti. Jis patvirtina žodžio *narcizas* reikšmę: iš šio vardo (gr. *Narkissos*) kilo *narkozės* sąvoka. Ji reiškia apsvaigimą, paralyžių, sapną, nejautrą (Skarderud, 2001, p. 126). Narcizas absorbuoja save ir suvaldo savo jausmus, tai ir apsunkina meilės ryšius su kitais.

Žvelgdami į šių dienų narciziškumo išraiškas, galime matyti tokias patologijas kaip anoreksiją, kuria siekiama perkurti savąjį vaizdą į labiau mylimą; negalinčius „paleisti“ savo vaikų tėvus, nes jų pačių bejėgiškumui reikia, kad vaikai juos pripažintų; nepelnytos kaltės prisiėmimą, žvelgiant į kitus iš aukšto su nesąmoninga panieka; kančios dorybę, kai vengiama bet kokių džiaugsmų; žavėjimasi ne mylimuoju, bet pačiu įsimylėjimu ir t. t.

Narcisizmas turi ir daugiau veidų. Garsus italų psichoterapeutas G. Daquinas pažymi, kad su patologiniu narcisizmu susiduriame tada, kai subjektas pabrėžia save, per daug rūpinasi savo įvaizdžiu ir apleidžia savo vidinį pasaulį. Taip atsitinka dėl to, kad narcizas nuo pat mažų dienų aukoja savo

tapatybę. Norėdamas įtikti suaugusiesiems, jis stengiasi puoselėti įvaizdį, kuris jam svetimas, toldamas nuo savojo tikrojo „aš“. Kitiems skirtas įvaizdis tampa toks svarbus, kad net įsimylimas. Kontrastas tarp to, koku norima atrodyti, ir to, koku jaučiamasi, sukelia pataloginių negalavimų: tuštumos, gyvenimo beprasmybės pojūtį, jausmų atbukimą, o tai sukelia depresiją ir hipochondriją. Labiausiai narcizas kenčia nuo nestabilaus, prieštaringo savasties įsivaizdavimo: didelės ambicijas keičia nepasitikėjimo savimi krizės, didybės maniją – per didelę priklausomybę nuo kitų, maniakiškumą – netikrumas, visišką saugumą – nesaugumo jausmas ir kt. (Dacquin, 2003, p. 81).

Psichiatro S. M. Pecko nuomone, tam tikros narcistinės savybės yra pagrindinė psichologinė žmogiškojo blogio priežastis, nes joms būdingas nenuolankumas. Šios savybės paveikia jų valią, todėl būdinga manyti, kad yra visiškai normalūs, psichologiniu požiūriu yra tobulo žmogaus pavyzdys (Peck, 2015 b, p. 99–157). Tai, ko siekiama, yra nerealus noras būti tobulam: gražios visumos, tobulų linijų ir tobulų dorybių. Ši siekiamo tobulumo būseną trukdo tobulėti, kas yra būtina. Tuo tarpu svajonės naikina laiką, taigi – ir gyvenimą (Catalan, 2003, p. 107–108). Negalėdami pripažinti savo trūkumų ar netobulumo šie žmonės visgi privalo atrodyti laimingi.

Kad išlaikytų šį įvaizdį, būtinos didžiulės psichinės jėgos ir vidiniai ištekliai. „Dažniausiai tai būna baimė. Jiems baisu, kad išorinis įvaizdis slysi ir visas pasaulis, o kartu ir jie patys, išvys savo tikrąjį veidą. Jie ištiesai baiminasi, kad teks tiesiogiai pažinti savo pačių blogį“ (Peck, 2015 b, p. 161). Tuo tarpu baimė yra jausmas, sukeliantis didžiausią kančią. Sąmoningai šio jausmo galima ir nesuvokti, bet, jei narciziški žmonės ir suprastų, ką jie jaučia, begalinis narciziškumas neleistų jiems to pripažinti. Kančios suvokimas – subjektyvus dalykas, todėl negalėtume pasakyti, kenčia vienas ar kitas žmogus ar ne. Gydytojas intelektualas E. S. Shneidmanas (2002, p. 176), ilgą laiką tyrinėjęs savižudybes ir jų priežastis, drąsiai teigia, kad tiek narciziškumas, tiek perfekcionizmas yra negalavimai, stumiantys žmones į nepakeliamą dvasinį skausmą, neretai pasibaigiantį savižudybe.

Anot norvegų psichiatro F. Skarderudo, narciziškų žmonių baimė yra gėdos baimė. Ši baimė, ypač jei pasireiškia ankstyvame amžiuje, paverčia savigarbą „žlugusia, sugedusia, chaotiška, tuščia ir skilusia“ (Skarderud, 2001, p. 148). Išties gėdos sukkelto skausmo pakanka, kad būtų aktyvuota už išlikimą atsakinga smegenų dalis, kuri bėga, slepiasi ir kovoja. Šios strategijos gyvenime pasireiškia atsiribojimu, slėpimusi, savęs nutildymu, paslapčių

saugojimu, noru įtikti kitiems arba valdyti kitus, agresyvumu ir kt. (Brown, 2014 b, p. 62–63). Gal ir nebūtų viskas taip blogai, jei šios strategijos neatitolintų žmonių nuo santykių, nes jos naudojamos atsiriboti nuo gėdos sukeltimo skausmo. Pasak F. Skarderudo (2001, p. 127), „tai panašu į prieglobsčio poziciją, kurioje būdamas žmogus laižosi savo žaizdas, atsiradusias po buvimo su žmonėmis (objektais)“.

Todėl gėda – tai baimė, kitų kaltinimas ir susvetimėjimas. Tai baimė mylėti, kuri, pasak E. Drewermanno (2004, p. 114), yra ne kas kita, kaip „prakeiksmas, tikroji „gimtosios nuodėmės“ prasmė, visų neurozių šaltinis ir tema“. Todėl narciziškas žmogus sunkiai arba visai neįstengia užmezgti tarpasmeninių santykių. Poroje jis negali išgyventi abipusių jausmų, nes nesugeba mylėti. Per didelis išorinės savasties iškėlimas lemia partnerio nuvertinimą, dermės ir empatijos nebuvimą. Taigi tokiam ryšiui kyla grėsmė nutrūkti (Dacquin, 2003, p. 82). Narciziškos asmenybės priima kitus tik kaip savo tąsą, o ne kaip paskiras asmenybes, nesugeba jausti to, ką jaučia kiti, todėl ir negali reaguoti adekvačiai, kartais gali apskritai „nematyti“ aplinkinių (Peck, 2015 a, p. 138; 2015 b, p. 177).

5.4. Perfekcionizmas: tobulumo iliuzija

Kita bėgimo nuo gėdos sukulto skausmo strategija yra perfekcionizmas, kurį daugelis psichiatrų šiandien įvardija kaip psichinę ligą, žmogiškosios valios sutrikimą. Pasak L. Beirmaert (žr. Catalan, 2003, p. 108), valia yra „Aš idealas“ dalis, kurioje veikia tarpusavyje koreliuojančios „priešingos jėgos“, kurių šis Aš jaučiasi nulemtas“. Šių jėgų veikiamas, žmogus mano galįs valdyti savo likimą, kartu suvokia, kad yra veikiamas ir vedamas be jo paties žinios. Dar XIX a. gyvenę žmonės suvokė valios jėgą kaip gebėjimą, kurio padedami jie priimdavo sprendimus ir tariamai nukreipdavo savo gyvenimą tuo racionalių ir moralių kelių, kurių jiems nurodydavo kultūra, o XX a. pradžioje Z. Froidas, atskleisdamas, kaip žmogų priverčia judėti „troškimas“ arba „vara“, o ne „valia“, suformavo naują jo vaizdą, kuris supurtė pačius vakariečio emocinio, moralinio ir intelektualinio savivaizdžio pagrindus. Šiuolaikinio žmogaus „neurozės“ esmė yra jo savęs, kaip atsakingo žmogaus, patyrimo susilpninimas, jo valios ir gebėjimo priimti sprendimus išsekimas. Tai, apie ką kalbame, yra paradoksalu: nors asmuo jaučiasi bejėgis ir kankinamas abejonių dėl savo sprendimų, tuo pat metu yra įsitikinęs, kad jis – šiuolaikinis žmogus – gali viską. Dievas mirė, tad ar nesame mes

dievai (...)? – klausia R. May'us (2010, p. 225). Klausimas skambėtų visai protingai, jei šis „galėjimas visko“ nevirstų nerimo sukeltomis psichinėmis patologijomis. Ką gali reikšti troškimas tapti dievu, t. y. tobulu, jeigu žmogišką valia yra taip nusilpusi? Šiuo atveju, J. F. Catalano žodžiais tariant, tai, ką vadiname tobulumo siekiu, rizikuoja pavirsti neigimu viso to, kas žmoguje nėra tobula, atmetant tai, kas neatitinka jo galbūt nesąmoningai apie save susikurto idealaus įvaizdžio, ypač atmetant tai, kas miglotai vyksta psichikos gelmėse ir ką jis yra linkęs laikyti „grynai gyvuliška“ ar „nešvankybė“, laikydamas save nevertu ir norėdamas būti „grynai dvasinė“ būtybe (Catalan, 2003, p. 112).

Manydamas, kad siekia idealo, žmogus patenka į spąstus. Čia blogis atskleidžia tikrąjį savo veidą, nes jis pats, pasak P. Rikioro (1989, p. 295), yra pertekliaus ekonomijos dalis. Žmogus, manydamas arba norėdamas manyti, kad yra laisvas nuo visko, kas žmoguje nėra visų žmogiškiausia, bet kas ir toliau lieka visos žmogaus raidos pamatu, užuot patyręs šį gyvenimą teikiantį laisvės jausmą, patenka į priedermių ir suvaržymų ciklą, kuris yra naujo patekimo į obsesinę neurozę požymis (Catalan, 2003, p. 112). Taip žmogus ima kovoti su savo tariamais priešais, nesuvokdamas, kad kovoja su savimi pačiu. Šis procesas, anot R. May'aus (2010, p. 197), paverčia žmoniškumą beasmeniu ir regresuoja į aklą, neintegruotą su sąmone, pasąmoningą postūmį.

Taip paaiškėja, kad perfekcionizmas, t. y. noras apriboti savo žmogiškumą, siekiant idealo, yra valios liga, pasąmoninga, gynybiška strategija. Jis – save griauanti ir priklausomybę kelianti įsitikinimų sistema, kuri kursto pagrandinę mintį: jei atrodysiu tobulai ir viską tobulai darysiu, galiu išvengti ar susilpninti skausmingus gėdos, teisimo ar kaltinimo sukeltus jausmus. Perfekcionizmas teigia: „Esu tai, ką pasiekiu, ir kaip gerai tai pasiekiu. Įtik. Atlik. Tobulai.“ Jis nukreiptas į kitus: ką jie pagalvos? Tai grūmimasis. Perfekcionizmas susijęs su depresija, nerimu, priklausomybe, gyvenimo sąstingiu ir neišnaudotomis galimybėmis. Baimė „susimauti“, suklysti, nepateisinti žmonių lūkesčių ir būti kritikuojamam, trukdo žengti į areną, kurioje vyksta sveika konkurencija ir siekiama tikslų. Galiausiai jis nepadeda išvengti gėdos, o yra gėdos forma, šokis, kuris šokamas, kad kiti žmonės nepamatytų trūkumų ir žmogiškumo (Brown, 2014 b, p. 103–107).

Tyrimai rodo, kad perfekcionizmas, kaip ir narcisizmas, būdingas absoliučiai visiems žmonėms. Vieniems jis gali pasireikšti tada, kai jie pasijunta ypač pažeidžiami, kitiems jis būna neįveikiamas, lėtinis, sekinantis – pana-

šus į priklausomybę (Brown, 2014 a, p. 94). Kadangi savigarba susijusi su patyrimu gyventi siekiant idealų, kyla klausimas, kokie idealai aktualiausi moderniam žmogui? Remiantis moderniąja humanistine pasaulėžiūra, be abejo, daugelis pasakytų, kad tai savirealizacijos ir buvimo autentišku žmogumi idealai. Tačiau moderniam žmogui kyla dilema, pastebi F. Skarderudas (2001, p. 137), nes šie idealai yra ir patys neaiškiausi. Kaip jie išmatuojami? Kas iš tikrųjų yra savirealizacija ir autentiškumas? Iš kur žinoti, kad žmogui pavyko kažko pasiekti? Ir kaip lengva save pasmerkti, sakant, kad nepavyko... Egzistencinis apleistumas – štai ką įgyja modernus žmogus, neva pasiekęs užsibrėžtų idealų. Toks „laisvo“ žmogaus „savarankiškumas“ labai greitai virsta naujomis priklausomybėmis, kurios grįstos gėda, o „autentiškumas“ metastazuoja į dvasinį „autizmą“. Tada ir iš Dievo, anot J. F. Catalano (2003, p. 118), telieka gražus veidrodis, kuriame žmogus kontempliuoja savo paties tobulumą. Kad šią disharmoniją įveiktų, žmogus nebeturi savipagalbos galimybių. Autentiško žmogiškumo atkūrimą įgalina tik Dieviškasis Įsikūnijimas.

Išvados

1. Visos analizuotos nerimo apraiškos atskleidžia vieną ryškiausių šiandieninio žmogaus bruožų – pažeistą savivertę, nuolatos žmogų persekiojantį menkavertiškumo kompleksą, jo desperatišką norą būti mylimam, kuris save pridengia tarsi visai ką kitą bylojančiomis žmogiškosiomis savybėmis. Aptarę šiuolaikinio žmogaus nerimo bruožus ir jo pasekmes, galime susidaryti modernaus Vakarų pasaulio žmogaus paveikslą. Tai žmogus, kuris patiria nerimą, kaip pašąmoninę būseną, kurios veikiamas jaučia nesaugumą, bejėgiškumą, dvasinę kančią, kaip gyvenimo prasmės stoką. Šis nerimas turi savo priežastį – blogį, kaip gėrio ir meilės trūkumą. Literatūros analizė išryškino keturias jo veikimo sritis: *realybės nesuvokimas*, *tapatumo praradimas*, *kaltė* ir *gėda*. Šios sritys grasina žmogui nebūtimi, savęs praradimu, pelnyta ir nepelnyta bausme, baime būti atstumtam ir izoliuotam. Šios žmogaus sąmonėje (dar dažniau pašąmonėje) įsitvirtinusios baimės ir formuoja jo nuostatas, elgseną bei pasaulėžiūrą, blogis gali veikti ir parazituoti.

2. Atsisakęs Dievo meilės ir nutaręs žengti savo keliais, žmogus nerimauja, to priežastis yra *negebėjimas suvokti tikrovės*. Dėl šio negebėjimo dvasinis pasaulis jam yra nepažinus, o fizinis – laikinas, nepastovus ir nesaugus. Nerimą žmogus bando slopinti įvairiomis bėgimo nuo tikrovės strategijomis: stengiasi išigyti kuo daugiau daiktų, turto, kas turėtų kompensuoti jo silpnumo, laikinumo jausmą ir padėtų įtvirtinti save šiame pasaulyje neigiant mirtį ir pan. Tačiau geriausiai paslėpta bėgimo nuo tikrovės strategija – tai pastangos gyventi susikurtame iliuzijų pasaulyje, taip bandant išvengti atsakomybės ir kuo labiau atsiverti aplinkos dirgikliams bei tiems maloniems jausmams, kuriuos jie sukelia.
3. *Prarasto tapatumo nerimas* pasireiškia tuo, kad žmogus, atsisakęs būti Dievo meilės objektu, pats tampa savo paties objektu, jo santykis, kuris turėtų kilti iš Dievo santykio į jį, iškrypsta ir asmuo pats sau tampa dievu. To pasekmė – jis nebegali adekvačiai vertinti nei savęs, nei kito, nei Dievo, tampa pats sau nepažinus, kas sukelia abejingumą, tuštumo jausmą, beprasmiškumą. Tikrovė suprantama dualistiškai, noras save suvienyti tampa kančios, kovos ir prievartos sau lauku. To pasekmė – menkavertiškumas, ieškantis saviobjektų, kurie patvirtintų ir kilstelėtų asmens savivertę, melas, kurio padedamas žmogus gali apgauti save ir kitus, kad sudarytų išpūdį bent jau aplinkiniams.
4. *Kaltės* fenomeno analizė rodo, kad kaltė dažniausia yra sąšmoninė asmens išraiška ir jai atsirasti padeda moralės ir jos normų akcentavimas, rūstus ir baudžiantis Dievo paveikslas. Dažniausia žmogų kaltina jo paties sąžinė, o bausmės vykdytoju, jeigu negebama teisingai interpretuoti kaltintojo ar laikytis jo nustatytų normų, tampa pats žmogus. Ši bausmė – savęs atstūmimas, negebėjimas tinkamai savimi rūpintis, vis labiau sąšmoningai stumiant save prie „ešafoto“. Baudžiamas yra ne tik savasis „Aš“, bet ir aplinkiniai, kurie nuolat vertinami ir teisiami. Kaltės nerimas prasiveržia ir psichologiniais sutrikimais: nesibaigiančiais religiniais, švaros ar obsesiniais ritualais, skrupulinga sąmone, kuri „taiko“ į šventumo idealą. Šios „ceremonijos“ arba savojo gerumo ir gailėstingumo demonstravimas suteikia tam tikrą ramybę, tačiau kyla iš noro nusikratyti kaltės ir būti

kitų, kurie nėra tokie „geri“, pripažintam. Čia blogis veikia per gėrį, todėl yra sunkiau apčiuopiamas.

5. Žmogui būdingos gėdos pagrindas – tikėjimas, kad žmogus nėra vertas meilės, yra niekingas ir menkas. Šio reiškinių ištakas galime nesunkiai įžvelgti senosios biblinės tradicijos pasakojimuose apie nupuolimą ir žmogaus būseną po jo. Vieni ryškiausių gėdos požymių dabarties kultūroje – narcisizmas ir perfekcionizmas. Narciziškoji gynyba yra bandymas gėdą nuvyti didingumu, tvirtinant, kad esi nepriklausomas ir nepažeidžiamas. Perfekcionizmas pasireiškia kaip noras apriboti savo žmogiškumą, siekiant idealo. Esminė perfekcionizmo mintis: atrodymas ir visko darymas tobulai gali panaikinti arba sumažinti skausmingus gėdos, teisimo ar kaltinimo sukeltus jausmus – tai save griauanti ir priklausomybę kelianti įsitikinimų sistema. Tai yra valios liga, pašąmoningos, gynybiškos strategijos, būdingos pirmapradės nuodėmės pažeisto žmogaus savivokai.
6. Turėdami tokį kontraversišką žmogaus paveikslą galime pastebėti, kad labiausiai jam trūksta autentiškumo, neveidmainiško žmogiškumo, paprastumo, drąsos. Humanistinė ir egzistencinė psichologija, be abejo, čia galėtų įnešti savo svarų indėlį, ką ji jau antras šimtmetis ir stengiasi daryti. Tačiau čia problema iškyla ne demaskuojant blogį, bet tinkamai jį interpretuojant ir susigrumiant, tikintis pergales prieš jį. Tiek nerimas dėl mirties baimės, tiek dėl tapatumo praradimo, tiek dėl kaltės ir gėdos, kaip blogio grimasa, yra įveikiamas psichoterapija, tačiau ne visada. Psichologija dažną kartą mūsų visuomenėje tampa neintegrali, nepajėgi atsakyti į besąlygiškos meilės, kai žmogus geba išlikti savimi, poreikį. Atsakyti į šį poreikį neįstengtų ir teologija, tačiau ji kreipia asmenį link tapusio žmogumi Dievo, kuris prisistato kaip jo Atpirkėjas, Gelbėtojas ir Mokytojas, įgalinantis atkurti autentišką žmogiškumą. Šiai perspektyvai atskleisti prireiktų kito analizės etapo.

Literatūra

- Bibliją arba Šventasis Raštas.* (2009). Vilnius: Lietuvos Biblijos draugija.
Bonhoeffer, D. (2013). *Mokinytės kaina.* Vilnius: Tikėjimo žodis.
Brown, B. (2014 a). *Netobulumo dovanos.* Vilnius: Abigailė.

- Brown, B. (2014 b). *Didi drąsa*. Vilnius: Psichologija tau.
- Catalan, J. F. (2003). *Dvasinė patirtis ir psichologija*. Vilnius: Dialogo kultūros institutas.
- Colombero, G. (2004). *Nuo žodžių į dialogą*. Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai.
- Dacquino, G. (2003). *Baimė mylėti*. Vilnius: Katalikų pasaulis.
- Drewermann, E. (2004). *Meilės laikai*. Vilnius: Dialogo kultūros institutas.
- Ellis, A. (2006). *Kaip nepasiduoti nerimui ir jį kontroliuoti*. Kaunas: Dajalita.
- Fhaner, S. (2005). *Psichoanalizės žodynas*. Vilnius: Aidai.
- Fromas, Ė. (2005). *Turėti ar būti*. Kaunas: Verba Vera.
- Horney, K. (2004). *Neurotiška mūsų laikų asmenybė*. Vilnius: Apostrofa.
- Jonas Paulius II. (1979). *Enciklika „Redemptor hominis“*, Nr. 10 [interaktyvus]. Prieiga internete: www.lcn.lt/b_dokumentai/enciklikos/redemptor-hominis.html [žiūrėta 2016 10 25].
- Keller, T. (2014). *Už ir prieš Dievą*. Vilnius: Šviesa rytuose.
- Kierkegaard, S. (1997). *Liga mirčiai*. Vilnius: Aidai.
- May, R. (2010). *Meilė ir valia*. Vilnius: Vaga.
- Maritenas, Ž. (1989). Šventas Tomas Akviniėtis ir blogio problema. *Gėrio kontūrai*. Iš XX a. užsienio etikos. Vilnius: Mintis, p. 355–366.
- Nyčė, F. (1991). *Rinktiniai raštai*. Vilnius: Mintis.
- Paškus, A. (2009) *Sąžinė psichologiniu požiūriu*. Kaunas: Kauno arkivyskupijos kurija.
- Paškus, A. (2003). *Meilė žmogaus pašaukimas*. Kaunas: Naujasis lankas.
- Paškus, A. (1998). *Tikėjimo ir netikėjimo sąlytis šiandien*. Kaunas: LKCL.
- Paškus, A. (1992). *Idėjų sankryžoje*. Kaunas: „Į laisvę“ fondo Lietuvos filialas.
- Peck, M. S. (2015 a). *Nepramintuoju taku*. Vilnius: Vaga.
- Peck, M. S. (2015 b). *Melo žmonės*. Vilnius: Vaga.
- Putelytė, G. (2016). *Perfekcionizmas tarpsta gėdos dirvoje* [interaktyvus]. Prieiga internete: <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2016-01-21-perfekcionizmas-tarpsta-gedos-dirvoje/139820> [žiūrėta 2017 04 12].
- Ramonas, A. (2016). *Krikščioniškoji eschatologija*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
- Ratzinger, J. (1996). *Eschatologija*. Vilnius: Katalikų pasaulis.
- Ratzinger, J. (1991). *Krikščionybės įvadas*. Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai.
- Rikioras, P. (1989). Kaltumas, etika ir religija. *Gėrio kontūrai*. Iš XX a. užsienio etikos. Vilnius: Mintis, p. 281–296.
- Rupnik, M. I. (2001). *Perėjimo kultūra*. Vilnius: Katalikų pasaulis.
- Shneidman, E. S. (2002). *Savižudžio sąmonė*. Vilnius: Via Recta.
- Skarderud, F. (2001). *Nerimas. Klajonės po modernųjų aš*. Vilnius: Tyto alba.
- Tilich, P. (1999). *Drąsa būti*. Vilnius: Vaga.
- Бонхеффер, Д. (2013). *Этика*. Москва: ББИ.
- Мень, А. (2014). *Сын человеческий*. Москва: Жизнь с Богом.
- Шнайдер, Т. (2007). *Во что мы верим?* Москва: Библейско-богословский институт св. апостола Андрея.

EXPRESSION OF ANXIETY AS ORIGINAL SIN IN HUMAN SELF-PERCEPTION

Vilija Ivanovienė, Vaineta Juškienė

Summary

Today it has to be accepted as a fact that human spiritual health is deteriorating – the person experiences frequent anxiety, which is manifested in different pathologies: inexplicable distress, depression, loss of meaning and direction, eating disorders, abuse of intoxicants, panic attacks, phobias, suicides, etc. Recognition of expressions and causes of this human suffering is the task of both contemporary psychologists and theologians. Only joint action of these two scientific branches can serve in explaining the causes of human anxiety.

When speaking about a human being, one cannot avoid the inner evil, which is symbolically described by the concepts of “stain”, “sin” and “guilt” as images of distorted love. Influenced by this evil, people are in a constant state of experiencing contradictory emotions towards themselves, which not only cause withdrawal, but also different expressions of anxiety in their self-perception. Affected by evil, the person experiences various consequences of splitting. Despite comprehensive development, the state of anxiety and its symptoms constitute a particular marking sign of the modern culture. Therefore the aim of this article is to reveal the expression of anxiety in human self-perception in the context of the original sin. The research aims to examine certain attributes of anxiety while employing the methods of scientific analysis, synthesis and interpretation.

Scientific analysis reveals one of the most significant features of the modern person – the person experiences anxiety as a subconscious state which causes feelings of insecurity, helplessness and spiritual distress as a lack of the meaning of life. This anxiety is induced by the evil as a lack of good and love. Literary analysis highlighted its four operational spheres: failure to understand reality, loss of identity, guilt and shame. These issues threaten the person with non-existence, self-loss, deserved and undeserved punishment as well as fear to be estranged and isolated.

After refusing God's love, as the consequence of the original sin, the person experiences anxiety, which is caused by an inability to understand reality. Due to this inability, the spiritual world is incomprehensible and the physical one is volatile, temporary and insecure. The person tries to subdue this anxiety by different strategies of avoiding reality. The most common of those is an attempt to live in a created world of illusions, thus avoiding responsibility and succumbing to external stimuli and pleasures that they produce.

Anxiety of lost identity is evident when the person refuses to be the object of God's love and becomes one's own object; the relationship, which should stem from the God's relationship towards the person, is distorted and the person becomes his / her own god. As a consequence, the person cannot appreciate adequately him / herself, others or God, becomes incomprehensible to him / herself, which causes indifference, the feeling of emptiness and meaninglessness. Reality is perceived dualistically and the desire to unify oneself becomes the field of suffering, fight and coercion against oneself.

The phenomenon of guilt is usually a subconscious personal expression. It is triggered by emphasis on morality and its norms and an image of severe and punishing of God. Usually a person is blamed by his / her consciousness and the same person becomes the executor of the punishment. This punishment is self-repulsion and inability to take proper care of oneself. Not only the own "Me" is punished, but also the surrounding people, who are constantly evaluated and judged. The anxiety of guilt manifests itself through psychological disorders: endless religious, cleanliness or obsessive rituals or scrupulous conscience "aimed at" the ideal of sanctity. These "ceremonies" or demonstration of one's goodness and mercy provide with certain peace, but stem from a desire to rid of one's guilt and be acknowledged by those, who are not so "good". Here evil acts via good and is therefore more difficult to discern.

The basis of human shame is a belief that the person is not worth of love, is sordid and insignificant. The sources of this phenomenon are easily seen in the old biblical tradition stories about the fall of man and his consecutive state. Some of the most evident characteristics of shame in the present culture are narcissism and perfectionism. Narcissistic defence is an attempt to fight shame by greatness and claim to be independent and invulnerable. Perfectionism is manifested by a desire to limit one's humanity while seeking the

ideal. These are illnesses of the will, unconscious and defensive strategies characteristic to self-perception of a sin-damaged person.

This controversial image of the person lets us see that what he / she lacks most is authenticity, unfeigned humanity, simplicity and bravery. Undoubtedly, humanistic and existential psychology may have a solid say in this matter; and that is what it has been trying to do for more than one hundred years. However, the problem here is not to disclose the evil, but to properly interpret and fight it to achieve victory. Anxiety of the fear of death, loss of identity, guilt and shame, as a grimace of the evil, are treated, although not always, by psychotherapy. In our society psychology is often non-integral, unable to respond to the need of unconditional love, where a person is able to remain him / herself. Theology by itself would not be able to respond to this need either, but it turns the person towards God, who became a man, who presents himself as the Redeemer, Saviour and Teacher. God enables restoration of authentic humanity. This perspective requires a further analysis, though.